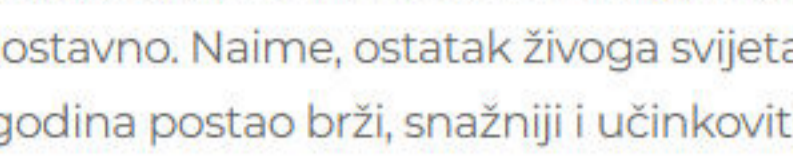

U zoru magije postojao je čovjek, priroda i sile koje tada nitko nije mogao objasniti

PIŠE: DR. SC. DENIVER VUKELIĆ 16/08/2023, 14:53

Predci suvremenoga čovjeka bili su malobrojne zajednice sisavaca. To su bile zajednice u početku samo sakupljača, a potom i lovaca-sakupljača koji su živjeli u vrijeme kada biti sisavcem nije bilo tako jednostavno. Naime, ostatak živoga svijeta evolucijskim je razvojem tijekom nekoliko milijuna godina postao brži, snažniji i učinkovitiji od njih. Ono što je čovjekove pretke ujedinilo i dalo im mogućnost stvaranja, širenja, otkrivanja novih tehnologija i načina preživljavanja bila je sposobnost komunikacije i stvaranje apstraktnih i imaginarnih priča.

Animizam

U počecima svoje kulture čovjek je vjerovao da je priroda oko njega živa i da on, kao njezin dio koji je izravno o njoj ovisan, može na nju utjecati određenim postupcima. Takav oblik vjerovanja nazivamo animizam. Čovjek je stoga stvorio niz različitih postupaka da bi prirodu učinio "sklonijom" njegovu preživljavanju. Ti su postupci trebali osigurati iscjeljivanja, komunikaciju s duhovima predaka, plodnost i rodost uroda i stoke, zaštitu od bolesti, ozljeda, loših namjera i mnoge druge. Uz te postupke stvoren je i niz postupaka namijenjenih štovanju božanstava. Od njih se tražila prisutnost i za određenih postupaka utilitarne naravi koji su trebali pomoći čovjeku u njegovu svakodnevnome životu. Iz prapovijesnog doba sačuvani su mnogobrojni idoli, obredne posude, amuleti, ukrasi i drugi predmeti za koje se smatra da su imali religijsko-magijsku svrhu.

Ilustracija / Foto: @Ivana Horvatek / Blaga&Misterije

Iz razdoblja prapovijesti različita vjerovanja uglavnom nazivamo kultovima jer o njima ne znamo mnogo, već samo ono što možemo iščitati iz malobrojnih arheoloških ostataka i tako pokušati pretpostaviti koji je religijsko-magijski fokus bio glavno vjerovanje određene ljudske populacije. Pa tako postoje kultovi lubanja (obožavanje glava predaka), kultovi životinja zaštitnika zajednice (totemizam), kultovi duhova prirode (animizam), kultovi predaka i duhova (šamanizam), kultovi Sunca, Mjeseca, Velike Majke, neba i drugih koncepata, pa sve do začetaka mnogoboštva u kojem svi ovi spomenuti objekti obožavanja postaju uobličeni u ljudskom obliku i dobivaju ime koje je obično jedan od naziva pojedinih atributa te sile.

U prapovijesnim kulturama ta su vjerovanja i prakse bile lokalni, što znači da su njihova obilježja bila specifična za određenu skupinu. Postoje veće kulture koje su komunicirale, trgovala i okrupnjavale te su tako i dijelile religijske i magijske predodžbe.

Magijski sustavi

O magijskim sustavima i praksama na europskom i hrvatskome povijesnom prostoru u prapovijesti možemo govoriti samo na temelju malobrojnih materijalnih ostataka, bilo predmeta kojima su se ljudi služili u ritualnim praksama, bilo magijskih predmeta kojima su se koristili u svojim nastambama, bilo onih koji su nađeni na grobnim mjestima ukopani s pokojnikom. Mnogim predmetima koji se ubrajaju u religijsko-magijske često ne znamo pravi kontekst jer za njih nema pisanih tragova ni opisa. Njihovu simboliku možemo pokušati tumačiti samo uspoređujući ih s drugim sličnim predmetima u čiju smo svrhu upućeni. Reći da je neka praksa u prapovijesti bila "magijska" ili "ritualna" zapravo je samo suvremena perspektiva kategorizacije prema sličnosti kasnijih praksi.

Naime, u prapovijesti je magija bila ljudsko poimanje stvarnosti jednako onome u religiji. Svijet u kojem je čovjek živio bio je jedno veliko nepoznato mjesto, a čovjek samo jedna od mnogobrojnih životinjskih vrsta na ovom planetu. Jedino što je čovjekove pretke dijelilo od životinja jest razvoj svijesti o sebi i vještina govora. No, sve do trenutka suvremene znanosti čovjek je bio izložen na milost i nemilost stotina bogova, demona, duhova, odnosno predstavnika ili oličenja svih onih sila koje su mu u zamišljaju bile nepoznate, ali važne za njegov život.

Prikaz divokoze u špilji sv. Romualda / Natura Histrica / Arheološki muzej Istra

Najstariji sačuvani ostatak čovjekova religijsko-magijskog razmišljanja na hrvatskome povijesnom prostoru relativno je nedavno pronađen u Romualdovoj pećini (Špilji sv. Romualda) koja se nalazi na južnoj strani brda Sv. Martin, na istočnom kraju Limskeg kanala u Istri. U njoj je 2010. godine hrvatski arheolog Darko Komšo pronašao prapovijesne crteže koji se datiraju u starije kameno doba (pred oko 30 000 godina).

U špilji su dosad pronađena 44 crteža s prikazima bizona, divokoze, shematiziranim prikazima ljudi te trokuta za koji se smatra da može simbolizirati ženski spol. Ovo je prvo takvo otkriće na prostoru Hrvatske. Ti se crteži mogu svrstati uz bok dosad najvećim otkrićima takve vrste, poput onih u špiljama Altamira u Španjolskoj te Lascaux u Francuskoj. Jedna od današnjih teorija jest da su špiljski crteži odraz simpatičke magije, to jest stvarani su kako bi se njihova simbolika, primjerice uspješnog lova na bizona ili divokoze u ovome slučaju ili pak plodnosti, prenijela u fizički svijet. Druga mogućnost je da su oni sastavni dio šamanskih rituala u mraku gdje je osoba koja bi postajala šamanom bila inicirana.

O načinu života, jeziku, imenu, običajima i većini onoga što čini ljudsko društvo u prapovijesti uglavnom ne znamo skoro ništa. Imena kultura kojima nazivamo određene skupine u vremenu ustvari su imena koja su im dali arheolozi prema glavnom nalazištu koje sadržava određene zajedničke značajke materijalnih ostataka.

Vučedolska kultura

Foto: Arheološki dnevnik Mirka Šepera s istraživanja vučedolskog Gradca 1938. / Fototeka Gradskog muzeja Vukovar

Najpoznatija među njima svakako je bakrenodobna vučedolska kultura (3. tisućljeće pr. n. e.) koja se nalazila uz rijeku Dunav, na području današnjeg Srijema i dijela Slavonije, do planina Krndije i Dilja na zapadu. Danas se zna da su Vučedolci imali rodovsku organizaciju koju su predvodili knezovi, koji su uz sebe imali ratnički društveni sloj nastao od prvotnih lovaca. Svoja su naselja uglavnom smještali na povišenim terasama uz rijeke ili na obroncima brda, a bila su utvrđena drvenim palisadama ili vodenim opkopima. Kuće su bile opremljene ognjištem i malim kućnim žrtvenicima te jamama, koje su služile za spremanje zaliha. Jedno od najvažnijih obilježja vučedolske kulture je izrazito bogata proizvodnja keramike. Gospodarstvo se sastojalo od poljodjelstva i stočarstva te osobito razvijenog metalurgije bakra za koju se vjeruje da je imala i svoje ritualne magijske dijelove. Posuda koja je pronađena u Vinkovcima 1978. godine nazvana je Vučedolski Orion i smatra se da sadržava jedan od najstarijih indoeuropskih kalendara. Datirana je u vučedolsku kulturu, oko 2600. g. pr. n. e. Taj je kalendar nastao istodobno sa sumerskim i egipatskim kalendarima, a 260. g. razliku od njih, prikazuje zvijezda sjeverne 45. paralele i sva četiri godišnja doba. U vučedolskoj kulturi mogu se nazrijeti i religijsko-magijski tragovi šamanizma.

Nakon brončanog, dolazi željezno doba i traje od 800. g. pr. n. e. do početka 1. st. n. e. Tijekom njega već su poznata imena pojedinih kulturnih grupa: histarska, japodska, liburnska i panonska, no najčešće ta su imena do nas došla kroz druge narode koji su ostavili pisane tragove, uglavnom Grke i Rimljane. Uz njih, tijekom mlađega željeznog doba, od 300. g. pr. n. e. do 50. g. n. e., prisutna je i latenska kultura keltskih panonskih naroda na području današnje sjeverne Hrvatske.

Jedan od zanimljivih naroda na našim prostorima bili su Jazi. To je narod koji se razvio na području današnje sjeverozapadne Hrvatske u sklopu panonske zajednice na osnovama kasnobrončanodobne i halštatske kulture između 750. i 550. g. pr. n. e. To je područje obuhvaćalo dio današnje Podravine te Međimurje, Pomurje i srednju Slavoniju. Keltski narod Tauriska dolazi u 3. stoljeću pr. n. e. na to područje te Jazi potpadaju pod vlast plemenskog saveza u kojem su vodeću ulogu imali upravo Taurisci. Nakon što je Rimsko Carstvo osvojilo to područje u 1. stoljeću, ono postaje dio provincije Panonije te poslije provincije Gornje Panonije. Glavna zanimljivost kod Jaza bilo je korištenje mnogih geotermalnih vrela čiji je trag ostao imenom sačuvan u latinskom imenu Varaždinskih toplica – *Aquae Iasae* ili Jaške toplice.

Jaške toplice

Osim tih vrela, Jazi su se koristili i vrelima na prostoru današnjih gradova Daruvara, Lipika i Velike. Rimljani su samo urbanizirali taj prostor, ali čini se da je tradicija korištenja geotermalnih izvora prapovijesna. Danas se pretpostavlja da je ime Jazi moglo značiti "iscjelitelji", odnosno "pleme koje živi uz topla vrela koja liječe – iscjeljuju" te da se glas o umijeću jaških šamana ili vračeva vjerojatno pronio i izvan njihova teritorija te da je kod stranih naroda jaški etnonim mogao postati drugim nazivom za ovakvoga magijskog stručnjaka-iscjelitelja.

Zanimljiv je i kult obožavanja vodenih božanstava na cijelom području Ilirika. U naroda Japoda najvažnije je božanstvo bio bog Bindus, koji je romanizacijom bio poistovjećen s rimskim bogom mora i izvora Neptunom. Ovo je božanstvo jedino japodsko za koje nam je ostalo sačuvano ime jer je pronađeno na natpisu žrtvenika na otvorenom koji je pronađen kod Bihaća, a datira se u 1. stoljeće prema ostacima žrtava u novcu, životinjama i amforama. Što se tiče Japoda, poznato je da su u svome slavljenju kulta mrtvih pokraj grobova postavljali vatrišta u smislu svetog ognja za žrtve paljenice.

Osim toga, iz japodskih grobova sačuvan je i bogati nakit, od kojega je dio sigurno imao magijsku svrhu, poput primjerice ogrlice sastavljene od deset bula, posuda za nošenje amuleta protiv uroka, ili pak pektoralnog ukrasa s jednom velikom bulom, a koje su obje pronađene u Kompolju. Sačuvani su i različiti privjesci u obliku krilatih božanstava, životinja ili mjeseca za koje se pretpostavlja da su mogli imati apotropejsku, odnosno zaštitnu, magijsku ulogu.

Ovaj članak drugi je dio serijala "Povijest magije u Europi i Hrvatskoj" Denivera Vukelića koji je objavljen u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

Serijal pronađite na ovome linku